

БІБЛІОГРАФІЗНАВСТВО

УДК 01(438)-051Л. Фінкель:016:94(438)+001.8(438+477)

СУПЕРЕЧКА ЛЮДВІКА ФІНКЕЛЯ І МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ПРО МІСЦЕ “БІБЛІОГРАФІЇ ПОЛЬСЬКОЇ ІСТОРІЇ” В МИНУЛОМУ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

Адам НОВАК

*Варшавський університет, Інститут наукової інформації і книгознавства,
вул. Нови Свят, 69, м. Варшава, 00-927, Польща, тел. (0-22) 552-02-60,
ел. пошта: adam.nowak@uw.edu.pl*

Проаналізовано історію вивчення біографії Людвіка Фінкеля; стверджується, що найбільшою його науковою заслугою вважають “Бібліографію польської історії”. Цю працю розглянуто крізь призму дискусії між Л. Фінкелем і М. Грушевським, які представляли відповідно польське та українське наукове середовище Львова, детально розглянуто перебіг цієї дискусії та її можливі причини.

Ключові слова: Львів, бібліографія, Людвік Фінкель, Михайло Грушевський.

Біографію Людвіка Фінкеля було представлено у трьох окремих, але взаємодоповнюючих публікаціях, які подають різні погляди на цю особу. Велика стаття монографічного характеру, написана бездоганно польською мовою і з великою часткою особистих вражень учня щодо вчителя, яку написав молодший співробітник Л. Фінкеля – Теофіль Еміль Модельський (1881–1967)¹ – водночас мала і характер біографічного спогаду, “pro memorem”. Ця стаття, разом із повною хронологічною бібліографією Л. Фінкеля, є й цінним історіографічним джерелом, оскільки Т. Модельський був безпосереднім свідком і учасником описаних подій*. До сьогодні цей текст у польській історіографії є важливим джерелом до біографії чільного представника львівської історичної школи, його праці і життєвої позиції як людини і вченого.

Іншу концепцію має сучасна текстові Т. Модельського стаття Оскара Галецького (1891–1973)², який теж був безпосереднім свідком періоду, що представляв Л. Фінкеля як ученого-історика. О. Галецький проаналізував науковий доробок автора “Бібліографії польської історії” під кутом його досягнень у польській історіографії із особливою увагою до використання Л. Фінкелем дослідницьких методів. Окрім підкреслення беззаперечної цінності – новаторства (за формою і суттю) охоплення вченим складного періоду останніх Ягеллонів, можна відчутти ноти легкого незадоволення автора. Без сумніву, Л. Фінкель не повністю використав у науковому доробку свій великий

¹ Modelski T. E. Ludwik Finkel 20.III.1858–24.X.1930. Zarys biograficzny // *Kwartalnik Historyczny*. – 1932. – R. 46. – S. 98–275.

* Т. Модельський вмістив там обширну хронологічну бібліографію Л. Фінкеля, яка налічує 291 позицію.

² Halecki O. Ludwik Finkel jako historyk ostatnich Jagiellonów // *Kwartalnik Historyczny*. – 1931. – R. 44. – S. 235–253. Короткий біографічний нарис Л. Фінкеля вмістив і О. Галецький у часописі “Кур’єр Варшавський” (*Kurier Warszawski*. – 1930. – Nr 297).

потенціал розуміння теми. Не було створено великої “синтези” про період найбільшої могутності польської держави, як підсумку багатолітнього дослідження епохи. Його великий науковий потенціал був наслідком не лише особистих здібностей, таланту і ґрунтовної джерельної підготовки, а й об’єктивного трактування ним історії та практичного підходу до життя. Розмірковування Л. Фінкеля з молодих років були виваженими, тверезими і ретельно опертими на джерельний фундамент. Це переконливо засвідчують кілька його проєктів, нарисів і статей, сміливих за концепцією і новаторських за змістом, але йому ніби забракло волі й сил для остаточного вирішення проблеми, фінального завершення у формі ґрунтовної монографії. Видається, що однією з причин тут виявився синдром виснаження інтелектуала, який приділив занадто багато сил і емоцій одній темі, що часто трапляється в науці. Більш як 17 років роботи над “Бібліографією...” вичерпали фізичні сили, до цього додалися хвороба очей і проблеми з серцем, що підірвало витривалість і психічну стійкість Л. Фінкеля. Протягом усіх років кропіткої праці він часто задавав собі питання (відголоси цих душевних сумнівів проскакували в його менш офіційних висловлюваннях), чи мала сенс його посвята “pro veritate et pro patria”^{*}, і чи обраний ним шлях був слушним. Усі пізніші почесні не врівноважували нових сумнівів, які з’являлися досить регулярно. Цієї складної психологічної проблеми автора “Бібліографії...” О. Галецький у своїй статті не взяв до уваги – можливо, було потрібно, щоб пройшов певний час. І лише з більшої часової перспективи і після пізніших подій виявилось, що на тлі цілої плеяди львівських учених творець “Бібліографії...” виявився найбільш знаним, а його працю використовують до сьогодні.

Третім джерелом, значно скромнішим за обсягом, є стаття, підписана скороченням “Ред.”, вміщена в “Польському біографічному словнику” (ймовірно, авторства Владислава Конопчинського (1880–1952))³. Написана лапідарно, згідно з духом видання, в якому її помістили, але ретельно і з великою часткою об’єктивізму, вона описує постать Л. Фінкеля як ученого-історика, автора праці, характеризованої як найвидатніша після пам’ятної “Бібліографії Польської” Естрайхерів⁴.

У 2007 р. з ініціативи Єжи Матерніцького, який брав надзвичайно діяльну участь у дослідженні галицького історіографічного середовища, з’явилася “Золота книга львівської історіографії XIX і XX століття”, до якої увійшли біограми 36 видатних львівських учених, серед них і Л. Фінкеля⁵. Ця біограма авторства Катажини Бляховської є компіляцією трьох названих вище праць: О. Галецького, Т. Модельського і неназваного автора у “Польському біографічному словнику”. З цієї причини вона, хоч і написана факхово і доладно, вносить до життєпису творця “Бібліографії...” небагато нових елементів.

^{*} Для істини і для батьківщини (лат.)

³ *Polski Słownik Biograficzny*. – Т. 6. – Kraków, 1948. – S. 466–469. Александер Брюкнер пояснив, що звичай підписувати біограми скороченням “Ред.” був наслідком невиконання завдання відповідальним науковим співробітником “Словника” (“врешті-решт не один автор відступився в останній момент”). У випадку критичної ситуації, щоб зберегти періодичність видання окремих зошитів “Словника”, редакція брала на себе обов’язок заповнення цієї прогалини і власними силами створювала біограму, вочевидь, при збереженні встановлених правил відповідальних співробітників. Див.: Brückner A. Rec. *Polski Słownik Biograficzny*. Tom I. Kraków 1936 // *Kwartalnik Historyczny*. – 1935. – R. 49. – S. 638–642.

⁴ У “Бібліографії польської літератури” вміщено помилкову інформацію, що стосується тематичної бібліографії Л. Фінкеля. Представлена там стаття не стосується особи Л. Фінкеля, а присвячена Кароло Шайносі. Це фрагмент біографії К. Шайнохи, написаний, але не опублікований Л. Фінкелем, опрацьований на підставі його рукопису і вміщений як “pro memotiam” приятелями Л. Фінкеля у часописі “Земля Червенська” (*Ziemia Czerwieska*. – 1935. – Т. 1, з. 1. – S. 1–17).

⁵ *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / pod red. J. Maternickiego, przy współpracy L. Zaskilniaka. – Rzeszów, 2007.

Слід згадати і про короткий, але ретельно підготований біографічний нарис Л. Фінкеля, автором якого була Єва Штоффель-Ожогова, слушно охоплений із площини найвизначнішого досягнення історика, яким була “Бібліографія польської історії”⁶.

На початку свого наукового шляху Л. Фінкель вважався істориком, пізніше – істориком-бібліографом, а врешті мимоволі став бібліографом-істориком. Ця повільна еволюція його наукового “єго” є наслідком як особистих схильностей і випадку, так і свідомого вибору у зрілому віці⁷. Сам Л. Фінкель писав про це так: “...у ній пройшли мої найкращі роки, і неодноразово я чув своєрідні докори про те, що я міг би зробити щось краще, аніж бібліографічне карткування. Праця невдячна, оскільки ніколи не може бути вичерпною, ніколи, навіть якщо виконана цілком задовільно. Але я не шкодую про те, що взявся за неї, і часу, проведеного за нею”, і далі: “При кожному великому будівництві нашої історії повинні знайтися ті, хто постачає матеріали і готує їх для знаменитих архітекторів, а що вміліше вони підібрані, що краще використані, то впевненіше і пишніше підносиметься вгору потужна і міцна будівля історії Польщі”⁸. Наведені вище слова є прикладом практичного, наукового, позитивістичного викладення поглядів Л. Фінкеля на тему істотної ролі держави в історіографії. Водночас вони є і доказом його надзвичайно прагматичного підходу до життя і роботи – його відоме “Краще хоч щось, аніж нічого”, яке прозвучало на захист рішення Теодора Вежбовського про початок викладання у Варшавському університеті польської літератури російською мовою, вказує на те, що будь-який розсудливий компроміс, навіть контроверсійний, не був для нього чужим⁹.

У 1878 р., з ініціативи Ксавери Ліске Коло істориків Львівського університету, а з-поміж нього і молодий Л. Фінкель, розпочали працю над творенням “Бібліографії польської історії”, яка у планах К. Ліске мала стати, з однієї сторони, “*debet i habet*” польської історіографії, а з іншої – необхідним інформаційним знаряддям для кожного історика. Звернімо увагу на період, протягом якого виконувалося це починання – 1878–1914 рр. Це був час, коли вже існувало освічене польське суспільство, польські культурні інституції, польські університети, але не функціонувала польська держава. За своїм задумом бібліографія водночас була важливим чинником, який підтверджував претензії польського суспільства на свою територію і державу. Така багатфункціональність ретроспективної історичної бібліографії, яка поєднувала в собі допоміжні, наукові та політичні елементи протягом важливого періоду творення нової Європи, змушує додатково замислитися про її створення і розташування в системі інституцій багатонаціональної держави.

Львівське суспільство, з якого така ініціатива вийшла і була ефективно продовжена, на той час було національно і культурно розрізненим. Польський, німецький, єврейський та український складові елементи в ньому змішувалися і набували різного націо-

⁶ Stoffel-Ożogowa E. Finkel Ludwik Michal Emanuel // *Słownik pracowników książki polskiej* / pod red. I. Treichel. – Warszawa, 1972. – S. 222. Цінним є укладення тематичної бібліографії Л. Фінкеля, вміщеної після біографічних даних.

⁷ Про повільну, але помітну еволюцію наукового “образу” Л. Фінкеля від історика до бібліографа автор детальніше писав у статті: Nowak A. Związki bibliografii z nauką historii na przykładzie dokonań Ludwika Finkla, twórcy Bibliografii historii Polskiej // *Bibliologia. Problemy badawcze nauk humanistycznych: Praca zbiorowa pod red. D. Kuźminy*. – Warszawa, 2007. – S. 223–231.

⁸ Finkel L. [Wstęp] // *Bibliografia historii polskiej...* – S. XX.

⁹ Детальніше див.: Gaca-Dąbrowska Z. Teodor Wierzbowski (1853–1923). Studium bibliologiczne. Cz. I // *Roczniki Biblioteczne*. – 1973. – Т. 17, з. 3/4. – S. 678.

нального й емоційного забарвлення*. Українське наукове суспільство представляли численні товариства, зокрема Наукове товариство імені Шевченка, та постаті, найбільш харизматичними з яких, без сумніву, були Іван Левицький, Володимир Гнатюк, Михайло Возняк та особливо Михайло Грушевський – видатний історик, джерелознавець, політик, який був прихильником думки про окремішність і своєрідність Русі-України, що й висловлював протягом усього свого тривалого і наповненого працею життя.

“Бібліографія польської історії”, яка, на думку Л. Фінкеля і польського наукового середовища, слушно включала у своїй предметній хронології і просторових межах територію України до території Першої Речі Посполитої, одночасно переконуючи, що у відновленій польській державі ці території теж мають бути присутніми. Це зустріло не лише рішучий опір українського середовища на чолі з М. Грушевським та Миколою Любовичем, але й несхвалення з боку німецького середовища, яке представляв Максиміліан Перльбах, втім, дуже прихильний до поляків та польської науки.

Суперечка між М. Грушевським і Л. Фінкелем відбувалася в науковій площині, навколо вад і недоліків самої бібліографії, зокрема, в частині, яка стосувалася України, але з помітним політичним підтекстом, що було цілком зрозумілим з огляду на різне розуміння минулого України обома авторами. Відповіддю української сторони на віхову працю Л. Фінкеля стала публікація надзвичайно цінної та рідкісної бібліографії Івана Левицького – “Галицко-русская библиография XIX-го столѣтія съ узглядненіемъ русскихъ изданій появившихся въ Угорщинѣ и Буковинѣ (1801–1886)”. Позитивним наслідком цієї суперечки було те, що обидві бібліографії, поряд із третьою “Польською бібліографією” Кароля Естрайхера, в майбутньому стали цінним джерелом безпосередньої й опосередкованої інформації до історії цього регіону, Польщі та України. І цей факт для науки має найважливіше значення.

Згадана суперечка Грушевський–Фінкель і Фінкель–Перльбах є прикладом пробудження національної свідомості суспільств, які мешкали на території майбутньої польської держави, зокрема, на українських землях, різносторонність якого не оминала навіть такої нейтральної площини, як наука. Через це вона є вартою згадки і представлення.

Тут ми доходимо до проблеми функціонування і відбору “Бібліографії...” науковим середовищем територій, які колись належали до Першої Речі Посполитої, розрізаним національно і культурно. Як результат історичних обумовленостей, розпаду держави і його наслідків, настала глибока поляризація суспільств, які входили до складу держави. Ретроспективна бібліографія польської історії – поряд із національною бібліографією Естрайхерів – була тим надзвичайно істотним, делікатним, але красномовним інструментом, який визначав “рівень польськості” середовища. Політична і культурна орієнтація осіб, які займалися відбором цих важливих історичних фактів, часто була причиною тенденційності, яка набувала вимірюваних обрисів у ситуації, коли помилки і недопрацювання в “Бібліографії польської історії” часто представляли у перебільшеному вигляді, а її переваги применшували. Це можна проілюструвати на прикладі безпосередніх виступів двох названих вище вчених: професора Варшавського університету Миколи Любовича (1855–1935) і Михайла Грушевського. Перебіг дискусії Фінкель–Перльбах до тематичних рамок цієї статті не входить.

Михайло Грушевський (1866–1934) був однією з найбільш харизматичних постатей українського національного істеблшменту. Історик-політик великого формату, роль якого у відтворенні й розвитку ідеї незалежної України, реалізованої у просторі

* Доказом цього є багаточисленні повідомлення і обговорення та пильне стеження за ходом чергових етапів роботи над “Бібліографією...” навіть щоденною галицькою пресою.

великого національного трикутника Росія (Радянський Союз)–Польща–Україна, є темою для окремого наукового дослідження¹⁰. С. М. Горак у своїй статті¹¹ фахово описує надзвичайно високу наукову кваліфікацію М. Грушевського як історика і знавця джерел до історії України¹². Львів на довгі роки став для М. Грушевського оазою спокійної роботи над виданням джерел, які стосувалися історії України-Русі¹³. Дослідник дуже швидко зрозумів, що ведення методичного і планомірного вивчення історії України-Русі неможливе без утворення для цього репрезентативної джерельної бази. Вся позитивістична школа Л. Ранке робила наголос на необхідності ретельного творення джерельної бази, необхідної для критичного осмислення історії. М. Грушевський сконцентрувався на публікації джерельних та інформаційних видань, чим і займався до кінця свого трудового життя. Факт появи “Бібліографії...” невдовзі після видання “Польської бібліографії” К. Естрайхера став для нього приводом викласти свої погляди на історію України в такій істотній для історика площині, якою була ретроспективна історична бібліографія цієї території. Його діяльність була двовекторною: з одного боку, він організовував і надихав інституційні структури українських істориків, з іншого – займався позитивістичною критикою праці Л. Фінкеля.

Відчутним доказом цього було створення у 1909 р. М. Грушевським разом із В. Гнатюком і М. Возняком Бібліографічної комісії для продовження “Галицько-руської бібліографії...” під редакцією І. Левицького. Вочевидь, таке розуміння бібліографії мало стати показником і доказом для окремішності і незалежності українського народу, який мешкав у Галичині¹⁴. Тим часом сам факт появи “Бібліографії...”, як і прийняті засади впорядкування її даних, не залишали сумнівів щодо того, що Україна завжди існувала як важлива складова польської державності. Різку тональність рецензії М. Грушевського, критику методичних недопрацювань і дорікання редакторові за велику кількість помилок можна пояснити не лише строгістю науковця. Загальні зауваження та висновки водночас є результатом глибокого переконання у потребі відмінного розуміння історії України, що була результатом аналізу джерел науковцем-патріотом, яким був М. Грушевський, та певному браку наукової ретельності Л. Фінкеля.

Можемо проілюструвати це прикладами: “Прилучаєть ся до сього й не дуже щасливий уклад, і за браком індексів, що вийдуть – дай Боже діждати, при кінці праці – користати з неї досить трудно. При дрібності розділів, серед безконечних відсилачів

¹⁰ Короткий, але на диво влучний нарис політичних й історичних концепцій М. Грушевського представив Адриан Копистянський у маловідомій для дослідників статті: Kopystiański A. Schemat historii ruskiej w teoretycznym i praktycznym ujęciu prof. Michała Hruszewskiego // *Ziemia Czerwiewska*. – 1935. – R. I, z. 1. – S. 65–75. На противагу А. Копистянському, Віталій Тельвак змальовує стаття М. Грушевського досить односторонньо: Telwak W. Mychajło Hruszewski // *Złota księga...* – S. 345–358.

¹¹ Horak S. M. Michael Hrushevsky: Portrait of an Historian // *Canadian Slavonic Papers*. – 1968. – R. X. – S. 341–356. У цій обширній статті, де йдеться про перебування і наукову діяльність М. Грушевського у Львові, не було достатньо висвітлено проблему наукового дозрівання і видавничої діяльності в Університеті Яна Казимира. Неабиякі наукові здібності М. Грушевського як архівіста і бібліографа найповніше реалізувалися у Львові.

¹² Постаєть М. Грушевського фахово описана у книзі: Sysyn F. E. *Mykhailo Hrushevsky: Historian and National Awakener*. – Saskatoon: Heritage Press, 2001. Френк Сисин, дослідник, який вирізняється компетентністю і науковою об’єктивністю, у своїх публікаціях створив дуже об’єктивну картину України XVI ст. Див., напр.: *Between Poland and Ukraine. The Dilemma of Adam Kysil*. – Harvard, 1996.

¹³ *Розвідки і матеріали до історії України-Руси*. – Львів, 1896–1904. – Т. 1–5; *Історія України-Руси*. – Львів, 1898–1909. – Т. 1–7; Київ, 1913–1936. – Т. 8–10.

¹⁴ Magocsi P. R. Nationalism and national Bibliography: Ivan E. Levyts’kyi and Nineteenth-Century Galicia // *Harvard Library Bulletin*. – 1980. – R. 28. – S. 93.

досить трудно знайти що треба, а при тім ніколи не можна бути певним ані докладності поданих титулів, ані ще менше – повного вичерпання матеріалу”¹⁵. Бібліографія Л. Фінкеля справді є надзвичайно складним у використанні довідником, який вимагає від потенційного користувача неабиякої історичної грамотності, але індекси, які з’явилися пізніше, значно полегшують бібліографічну евристику.

У подібному тоні йому вторував і М. Любович, стверджуючи, що матеріал упорядковано хаотично і без видимого лейтмотиву. “Що стосується цього відділу, то загалом і тут не помітно строго витриманої і продуманої системи у розподіленні бібліографічного матеріалу”¹⁶.

Сам Л. Фінкель із гіркотою писав про це: “Низку серйозних докорів висловив і проф. Микола Любович, щоправда, рекомендуючи наприкінці своєї статті бібліографію всім, хто займатиметься історією Польщі; проф. Михайло Грушевський же відмовив їй у будь-якій цінності, рівно як бібліографічній праці Естрайхера, визнаючи лише добрі наміри автора “Бібліографії польської історії”¹⁷.

В одній із своїх рецензій М. Грушевський прямо задав Л. Фінкелю фундаментальне питання, на який підставі він залучив до “Бібліографії...” історію українського народу, зокрема за той період, коли політичні польсько-українські зв’язки вже не були такими міцними, як раніше? Окрім того, бібліографія рясніє помилками, які часом стають справжніми бібліографічними ребусами. Причини такої ситуації, на його думку, слід шукати у недосконалії концепції праці, браку особистого спостереження, а зрештою, в недостатній компетентності автора. І досить уїдливо підсумував: шкода часу, енергії і грошей, щоб творити те, що не має навіть ознак науковості.

Надалі М. Грушевський виокремив невдалі або помилкові дані з “Бібліографії...”, яких, об’єктивно кажучи, було надзвичайно багато, сконцентрувався на дрібницях, уникаючи співвідношення їх до цілого. Більшу частину рецензії зайняли виправлення помилок у бібліографічних записках (близько 60 позицій), які, як правило, стосувалися неповного відображення заголовків, назв, авторів, помилок у транскрипції*, неналежної класифікації даних у відповідній рубриці, або ж випущення з уваги важливої позиції.

Вторуючи М. Грушевському, М. Любович (який був спеціалістом у темі Реформації та гуманізму) вказав Л. Фінкелю, наскільки серйозним недоліком з його боку було ігнорування низки істотних позицій – зокрема, з добре знайомої йому галузі, брак переліку студентів, які навчалися за кордоном, брак зібрань низки видатних гуманістів. А початкові частини “Бібліографії...” (“Архіви і бібліотеки”, “Допоміжні науки”) аж “рясніють помилками і упущеннями”, що є наслідком браку особистої перевірки інформації та відповідного критицизму автора бібліографії.

¹⁵ Грушевський М. Рец. // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. – Львів, 1903. – Т. 55. – С. 33. Більшість представлених виступів М. Грушевського і М. Любовича взято з їхніх рецензій, бібліографічні описи яких уміщено в цитатах.

¹⁶ Любович Н. Рец. // *Кієвская старина*. – 1893. – Т. 43. – С. 176.

¹⁷ Finkel L. [Wstęp] // *Bibliografia...* – S. XIX.

* Важливий і влучний закид М. Грушевського стосувався неузгодженості принципів транслітерації кирилических заголовків. На цей відчутний дефект звернув увагу і Генрик Улашин. Недопрацювання важливих засад відображення літер кирилического алфавіту латинськими, на думку М. Грушевського, було важливим упущенням, якого не могло б бути у праці наукового характеру. Сам Л. Фінкель визнав цю вагому помилку, зауваживши, що наступне видання “Бібліографії...” буде скорегованим, а кирилическі назви – уніфіковані. Однак у подальшому, незавершеному перевиданні “Бібліографії...” за редакцією К. Малечинського цю справді істотну помилку не було виправлено.

Незалежно від уїдливої й категоричної тональності обох учених, слід визнати, що і кілька інших рецензентів з-поза меж українського кола, наприклад, А. Брюкнер – учений, якого важко звинуватити в тенденційності – визнавали, що наповнення багатьох частин “Бібліографії...”, які стосуються України, є надто недосконалим і вимагає верифікації.

Дорікання зі сторони рецензентів великою кількістю помилок, зокрема, браком особистої перевірки інформації, дуже розхвилювали Л. Фінкеля, оскільки у вступі до “Бібліографії...” він написав: “Колективна робота, матеріал, зібраний із других, ба навіть третіх рук, не дали змоги виправити численні помилки. Не раз я й сам дивувався допущеним помилкам, але вже було пізно щось змінити; про “взяття до рук” кожної книги, про перегляд кожної згаданої статті, як цього хотів би проф. Любович, не могло бути й мови, тому що на це не вистачило б людського життя”¹⁸. Найбільше Л. Фінкеля обрали не формальні, навіть суттєві зауваження, які мали своє обґрунтування, бо як сам він писав: “спростування, поправки, доповнення я приймаю і прийматиму зі щирою вдячністю...”, а тональність, наповнена тенденційністю і сарказмом, що не говорив про повагу до науки. Бо як інакше можна інтерпретувати слова М. Грушевського: “Теперішнє видання її [“Бібліографії...”] не приносить чести ані йому [Л. Фінкелю], ані краківській академії, що дає кошти на сю публікацію. Правда, грошей для неї має на поготові і сойм, і центральне правительство, не так як для нас, грішних – але таки можна-б ті гроші відповідніше ужити”. Продовжуючи цей висновок, М. Грушевський “умовно” припустив доцільність використання бібліографії з огляду на брак чогось кращого, але лише до часу щонайскорішого видання нової.

Не варто дивуватися тому, що Л. Фінкель, який присвятив “Бібліографії...” понад 12 років невдячній і монотонній праці, відчув себе ображеним. Він висловив це короткою реплікою: “Проф. Грушевський визнає за мною “добру волю”, але я за ним її визнати не можу, якщо він доходить висновку, що на цю справу було шкода коштів. Спішу його потішити, бо доки я зміг видати останній зошит, наклад I частини і початкових зошитів II частини повністю розійшовся. В його короткій рецензії теж є кілька друкарських помилок”.

Тепер уже М. Грушевський відчув себе ображеним твердженням про брак доброї волі і необ’єктивність, і повною мірою висловив це в наступному виступі. Але навіть він не міг заперечити, що завдяки індексам користування бібліографією значно спростилося. Заперечував звинуваченням у тенденційності і нещирості – “Бібліографія...” є саме такою, недосконалою, і про неї можна писати лише як про недосконалу. Щодо помилок, які трапилися в його рецензії, то їх можна вибачити, оскільки вони містяться не у праці, розрахованій на широке коло читачів, як “Бібліографія...”. А що наклад розійшовся? Це свідчить лише про попит на інформативну працю такого типу, пов’язаний із відсутністю якого-небудь бібліографічного показника, а не про наукову вартість праці Л. Фінкеля. Дослівно кажучи: “Може його показник і кілька разів розійти ся за браком ліпшого, але через те він не стане ліпший і через те не змінить ся

¹⁸ Слід віддати належне Л. Фінкелю, який у своїй “Бібліографії...” не втомлювався вишукувати і подавати навіть поточну інформацію з газет і часописів, що додатково збільшувало її цінність в очах багатьох рецензентів. Та незважаючи на цю ознаку, критика обох українців стосувалася саме цього фактору. Бібліотекарське середовище того періоду бачило проблему і намагалося закликати бібліографів до якнайширшого використання у своїх працях саме брошур і поточних друкованих видань. Для наступних поколінь стало зрозуміло, наскільки безцінним є цей дослідницький і статистичний матеріал (Zdziarski S. W sprawie broszur i druków ulotnych // *Książka*. – 1901. – Nr 11. – S. 399–400). Видається, що “Бібліографія...” Л. Фінкеля повністю реалізувала слушні постулати С. Здзярського.

моя гадка про нього”. І на завершення диспуту: “Рецензія моя дає йому привід підсувати міні злу волю, то се може бути характеристичним хиба для особи самого дра Фінкля, як ученого і чоловіка”¹⁹.

На цьому і завершується полеміка Фінкель–Грушевський, яка є радше свідомством наболілого міжнародного конфлікту в Галичині, аніж ретельною науковою дискусією, яка послугувала для неї ширмою*. Ми утримаємося від коментування полеміки, задовольнившись лише її представленням. Кожна сторона мала свою правоту і аргументи, але диспут у цілому не повністю слугував установленню істини. Критикованою стороною був, безсумнівно, Л. Фінкель, але для абсолютної більшості рецензентів висока цінність “Бібліографії...” не підлягала сумніву²⁰. За диспутом Фінкель–Грушевський з великою увагою спостерігав польський і український науковий світ, а його відголоси звучали в національній свідомості сторін ще довгий час після появи останньої частини “Бібліографії...”. У 1927 р. на сторінках “Бібліографічного путівника” з’явилася стаття, написана від імені редакційної колегії, в якій описувалися заслуги Л. Фінкеля для розвитку польської науки. Тут можемо знайти щонайменше наступний фрагмент: “З яким же відчуттям, гортаючи щодня картки Бібліографії, згадує свій голос той, хто необ’єктивно стверджував, що шкода роботи і коштів на непотрібну книжку! Але додамо, що засліплений рецензент відмовив у цінності і Естрайхеру, хоча обидва ці прізвища – Фінкель і Естрайхер – знаходяться в пантеоні світової бібліографії”²¹.

Диспути Фінкель–Грушевський–Перльбах, хоч і точилися на науковому ґрунті, стосувалися надзвичайно актуальної проблеми так званої історичної правди, об’єктивізму в інтерпретації історії, а зрештою й права нації на певну територію. Уся наша сучасна історія повна таких конфліктів, часто драматичних і кривавих, у яких програє звичайна людина. Приклади Косова, Палестини, Південної Осетії та Абхазії, які розігруються на наших очах, показують, наскільки важко розв’язати ці проблеми, в яких найбільші перешкоди полягають у самій людині, а власне в неможливості логічних компромісів і спокійного співіснування. Найбільш болісним є той факт, що національні справи розігруються нечисленною, але домінуючою групою лідерів, які насправді не мають нічого спільного з інтересами пересічної особи. Проблема “Бібліографії польської історії” до певної міри стосується цього складного питання, не слугуючи науковій ретельності, а вказуючи на історію як дисципліну, що не може подолати бар’єр історичної правди, і може бути визнана всіма суб’єктами історичного процесу. Безумовно позитивною стороною цього конфлікту був факт паралельного створення польської та української історичних бібліографій, наукова ретельність яких не підлягає сумніву, і які до сьогодні слугують науці і культурі. Будь-який конфлікт у науковій площині може в результаті спричинити ситуацію, в якій у вигравші опиниться наукова ретельність.

Переклад з польської Ігоря ПЕТРІЯ

¹⁹ Грушевський М. Рец. // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. – Львів, 1906. – Т. 74. – С. 241.

* Т. Е. Модельський, рецензуючи кілька томів “Польської бібліографії” Естрайхерів, принагідно порушив це питання, цитуючи слова М. Грушевського про те, що “Бібліографія” Л. Фінкеля у зв’язку зі своєю “нікчемністю” недостойна бути в одному ряді з працею К. Естрайхера, що було несправедливим твердженням, яке наносило шкоду старанням Л. Фінкеля.

²⁰ Щоб проілюструвати серйозність польсько-українського конфлікту, який наростав і набував щораз різкіших, агресивних форм, варто зачитувати статтю Францішека Яворського: Jaworski F. Uniwersytet Lwowski – wspomnienie w 250 rocznicę założenia (1912) // <http://www.lwow.home.pl/ujk.html> (час доступу: 12.10.2008)

²¹ [Red.] Twórca Bibliografji Historji Polskiej // *Przewodnik Bibliograficzny*. – 1927. – Nr 3. – S. 126–127.

CONTROVERSY BETWEEN LUDWIG FINKEL AND MYKHAYLO HRUSHEVS'KYI AS TO THE ROLE OF "BIBLIOGRAPHY OF POLISH HISTORY" IN THE PAST OF POLAND AND UKRAINE

Adam NOWAK

*Institute of Scientific Information and Book Studies of Warsaw University,
69, Nowy Świat Str., Warszawa, 00-927, Poland, tel. (022) 552-02-60
e-mail: adam.nowak@uw.edu.pl*

The article presents the curriculum vitae of Ludwig Finkel; the analysis of his most important work "Bibliography of Polish history" has been provided. This work is viewed in the light of the discussion between Ludwig Finkel and Mykhaylo Hrushevs'kyi, who represented Polish and Ukrainian scientific societies in L'viv respectively. The possible course of the discussion and its consequences have been provided.

Key words: L'viv, bibliography, Ludwig Finkel, Mykhaylo Hrushevs'kyi.

СПОР ЛЮДВИКА ФИНКЕЛЯ И МИХАИЛА ГРУШЕВСКОГО О МЕСТЕ "БИБЛИОГРАФИИ ПОЛЬСКОЙ ИСТОРИИ" В ПРОШЛОМ ПОЛЬШИ И УКРАИНЫ

Адам НОВАК

*Варшавский университет, Институт научной информации и книговедения,
ул. Новы Свят, 69, г. Варшава, 00-927, Польша, тел. (0-22) 552-02-60,
эл. почта: adam.nowak@uw.edu.pl*

Проанализирована история изучения биографии Людвика Финкеля; утверждается, что самой большой его научной заслугой считается "Библиография польской истории". Этот труд рассмотрен сквозь призму дискуссии между Л. Финкелем и М. Грушевским, представлявшими соответственно польскую и украинскую научную среду Львова, подробно рассмотрены ход этой дискуссии и её возможные причины.

Ключевые слова: Львов, библиография, Людвик Финкель, Михаил Грушевский.

Надійшла до редколегії 16.10.2008

Прийнята до друку 12.04.2010